

Előre- és visszapillantás

A történelmi gyakorlat bizonyítja, hogy a munkásosztály a társadalom legforradalmibb osztálya. A szocialista építés során vezetőszerpe egyre inkább növekszik. „Mi a munkásosztályt nem csupán a határozatok megvalósítására hivatott tömegnek tekintjük — hangsúlyozta pártunk főttkára júliusi expozéjában —, hanem vezető osztálynak, amely tudatában van történelmi szerepének.“ S társadalmunk alapvető osztálya nemcsak forradalmi változásokat visz végbe, hanem maga is fejlődik, társadalmi kategóriákat olvaszt magába, élcsapatának irányításával egyre bővül politikai, műszaki, kulturális látóköre: elengedhetetlen feltételeként a társadalom korányzásának.

E mélyreható változásokat elemzi cikkében Dimitrie Ancuța (LUPTA DE CLASA, 1971. 9). Rámutat, hogy az utóbbi két évtizedben a munkásosztály számszerűen jelentősen gyarapodott. 1950-hez viszonyítva a munkások száma 1970-ben háromszorosára emelkedett. E gyarapodás a szocialista szektorban következett be, amelynek részaránya az 1950. évi 26,5%-hoz képest a múlt évben 94% volt. A lakosság szerkezetének társadalmi kategóriánként való összehasonlító vizsgálatából kiderül, hogy 1956 és 1966 között a munkások részaránya a lakosság egészében 24%-ról közel 40-re emelkedett, a szövetkezeti parasztoké pedig 7,2%-ról 38,6-ra. A termelőerőknek az ország területén történő ésszerű elosztása nyomán a munkásosztály osztagai minden megyében gyarapodtak. Ezt szemléltetik a következő adatok: 1960-ban még csak 7 megyében volt 100 000-nél több alkalmazott, jelenleg már 18 megyében tartanak nyilván 100 000—200 000 alkalmazottat, akiknek a többsége munkás. A munkások számának emelkedése az ország minden közigazgatási zónájában számottevően hozzájárult az illető helységek egész lakossága öntudatának növekedéséhez, a szövetkezeti parasztsággal való szövetség erősítéséhez, a falusi munkások kialakulásához.

A szocialista építés éveiben a munkásosztálynak nagy gazdasági egységekbe történő koncentrációja ment végbe, s így hatalmas munkásosztagok jöttek létre, amelyek nemcsak az anyagi javak termelésében vesznek részt, hanem az illető egységek gazdasági tevékenységének vezetésében is. E szempontból sokatmondó, hogy 1950-hez viszonyítva a 100 munkást foglalkoztató vállalatok részaránya 28%-ról 5-re csökkent, a 2000-nél több munkást foglalkoztató üzemek részaránya 3,5%-ról 17,8-ra emelkedett. A köztársasági érdekeltségű iparban dolgozó munkásoknak több mint 52%-a 2000-nél több alkalmazottat foglalkoztató vállalatnál helyezkedett el.

A továbbiakban a szerző rámutat, hogy a munkásosztály szerkezetében bekövetkezett változások számottevően befolyásolják a munkások szakmai és kulturális felkészültségét. Idevágóan figyelemre méltó, hogy a nemzetgazdaságban foglalkoztatott munkások 81,6%-a volt 1968-ban szakképzett, 1963-ban csupán 62,1. A munkásosztály szakmai és műszaki ismereteinek gazdagodása, kulturális látókörének bővülése saját munka- és életkörülményeinek lényeges módosulását eredményezi, hozzájárul a fizikai és a szellemi munka közötti alapvető különbségek fokozatos megszüntetéséhez.

Ismeretes, hogy a munkásosztály feltöltődése jelentős mértékben a szövetkezeti parasztság soraiból történik. A szerző véleménye szerint e folyamat velejárait gazdasági, társadalmi, de még politikai szempontból sem tanulmányozzák kielégítően. A statisztikai adatok azt mutatják, hogy az utóbbi húsz évben a mezőgazdaságban dolgozó lakosság az egész foglalkoztatott népesség 74,1%-áról 49,1-re csökkent; évente körülbelül 100 000 paraszt lépett a munkásosztály soraiba. A falusi lakoságnak e városba települési folyamata elkerülhetetlen, sőt kívánatos, mert jelzi a mezőgazdasági termelékenység egyre növekvő műszaki-anyagi lehetőségeit, az iparosítás fejlődését, az urbanizálódás kiterjedését. Az előrejelzések szerint két évtized múlva az ország foglalkoztatott lakosságának körülbelül 80%-a a nemzetgazdaság nem mezőgazdasági ágaiban dolgozik majd. Ez tagadhatatlanul számos problémát fog felvetni a beilleszkedés folyamán.

A munkásosztály szellemi fejlődése a szocialista építés során, gondolkodásának, tudatának változásai az objektív helyzetében, társadalmi funkciójában bekövetkezett módosulások eredményei — fejtegeti a cikkíró. Az, hogy kizárólag az anyagi javak termelőjéből az egész társadalom termelésének szervezőjévé és vezetőjévé vált, szükségszerűen megköveteli politikai tudatának fejlődését, a marxiz-lenini ideológia egyre mélyebb elsajátítását. Ez az igény annál hangsúlyosabb, minél inkább tekintetbe vesszük a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom építésének feladatait.

*

A forradalmi munkásmozgalom minden szakaszában voltak olyan fizikai dolgozók, akik nehéz körülmények között is széles körű olvasottságra, ideológiai-politikai tájékozottságra tettek szert. A szocialista irodalmi hagyatéak kutatásáról című cikksorozatában (A HÉT, 1971. 35—37). Csehi Gyula idevágóan éppen azt jelenti be, hogy irodalomszociológiai ankétot kezdeményez, amelynek célja szocialista mozgalomunk még élő résztvevőinek emlékezéséből minél több adatot gyűjteni a két világháború közötti időszakról, a szocialista ideológiát valló olvasók ízléséről, olvasmányaik hatásáról, valamint azokról a forrásokról, ahonnan a haladó szellemű könyveket, sokszor illegálisan megjelenő kiadványokat megszerezték.

„Elsősorban azokra gondolok — írja Csehi —, akik a két világháború között mint a kommunista vagy szociáldemokrata párt tagjai, e pártok által irányított tömegszervezetek, különösképpen a szakszervezetek, a Vörös Segély, a Munkássegély, a különböző antifasiszta és háborúellenes mozgalmak és csoportosulások aktív résztvevői vagy rokonszervezői (szimpatizánsai) e tevékenységük vagy érdeklődésük során kapcsolatba kerültek a munkássajtóval, baloldali kiadványokkal, folyóiratokkal, könyvekkel. Ezeknek az olvasmányoknak olyan hosszú idő után felidézett emlékei, amennyiben a gondosan megfogalmazott kérdőív valóban elősegíti felidézésüket, objektív felvilágosítást adhatnak a kommunista és szocialista kiadványok, a forradalmi szépirodalom elterjedtségéről, olvasottságáról és közvetve hatásáról is.

Mivel annak idején az olvasás volt az eszmék és ideológiák terjedésének fő formája, és azok a formák, amelyek azóta az audio-vizuális civilizáció kibontakozásával előtérbe léptek, akkor még csak mint kezdemények, mint a későbbi formák csirái léteztek (főként a film és a rádió formájában), ankétom fő figyelmét elsősorban az olvasmányokra összpontosítja.

E vonatkozásban két fő kategória iránt érdeklődöm:

- a) ideológiai-politikai és általános műveltségi olvasmányok;
- b) szépirodalmi olvasmányok.

A vizsgálódás választ kér az ankétalanyoktól a munkásság kulturális mozgalmas való részvételükről is, irodalmi emlékeikről a börtönből, koncentrációs táborokból, internálásból, s kapcsolatukról a munkásfolkliórral.

L. J.

96 MONDAT A HALÁLRA ÉS A SZABADSÁGRÓL

(Praxis, 1971. 1—2.)

Lehet-e 96 mondatban, mégha oly tömören és bővített mondatokban fogalmazva is, amint azt Pavel Apostol a Praxis Hegelt ünneplő számában teszi, összefoglalni az emberi lét két alapvető kérdése, a halál és a szabadság filozófiai problémáját? Pavel Apostol 96 aforizmája, a szerző tudatos anti-aforizmusa ellenére, magában foglalja a filozófiai eszmét teljessé tevő rendszer lényeges elemeit. Az aforizmban rejlik többértelműség kétségtelenül utat nyit az értelmezések széles mezejére; az igaz és hamis közti logikai és etikai meghatá-

rozatlanság — ingadozásra csábít. Ennek a felismerése jegyében, Pavel Apostol a filozófiai diskurzusban alkalmazott aforizma dialektikus lényegére mutat rá: az aforizma önmaga tagadásának képességére — az egyedülálló kijelentés rendszert igénylő hiányára.

A 96 aforizma lényegét a következőkben foglalhatjuk össze: bármilyen, az ember ontológiai státusára vonatkozó állítás szükségszerűen magában foglalja a szabadság fogalmát. Az emberi lét eseményeiben, az egyén és közösség, csoportok, osztályok és társadalmi rendsze-

rek életében döntő módon mindig a *szabadság ügye* forog kockán. A szocializmus és kapitalizmus, az individualizmus és kollektívizmus, a demokrácia és szocializmus megvalósításának különböző útjai alternatívájában, a háború és béke kérdésében való döntés, a tudomány és technika forradalmának kiteljesedése által létrejött egzisztenciális körülmények magát a szabadság kérdését teszik korunk emberének drámai feszültségekkel telített ügyévé. A kérdés: *hogyan lehetünk szabadok, végső elemzésben így tevődik fel: hogyan lehetünk emberek?* „Nem a külső szükségszerűség felismerésében (ez csak alávetettség volna), hanem a cselekvés immanenciájának, az emberi lét immanens szükségét kifejező módnak a felismerésében és uralmában áll az ember szabadsága“ (27. aforizma). Pavel Apostol szerint a szabadság kérdésének filozófiai vizsgálatát a terminus szemiotikai dimenziói közti értelmezési zavarok nehezítik meg, s ezért

módszertani elve az, hogy mellőz minden olyan nézetet és értékelést, amely nem a *cselekvésre*, a szabadság fogalmát legjobban kifejező területre vonatkozik. Csak a cselekvés ad ontikus értelmet a szabadságnak.

Az ember halandó — közhely, de tartalmában egy tény, a *lét determináltsága* fejeződik ki. A halál az ember ontológiai státusának alapvető dimenziója. Marx szerint a halál a faj kemény győzelmét hirdeti a determinált egyén fölött. Pavel Apostol — saját szubjektív élményvilágából kiindulva — az elmulás gondolatával, a halállal szemben való érzéketlenség, a halál megértését segíti elő. Ellentétben Heideggerrel (csak a *halálért való szabad létezés ad a létnek célt*), még kevésbé Cioran útján (*minden, ami a halált előrevetíti, új minőséget ad az életnek, módosítja és teljesebbé teszi*), a szerző Marxnál talál választ: *Az élet meghalhat, de a halálnak nem szabad élnie.*

KOMMUNISTA ESZMÉNY ÉS PÉLDAMUTATÁS

(Revista de filozofie, 1971. 8.)

Hegel, az uralomrajutott, de belső erőforrásaiból kiüresedett, új rendet konszolidáló polgárság szellemi géniusza sem bizonyult mentesnek a moralizáló utópizmustól akkor, amikor mint erkölcsi axiómát állítja kortársai elé az ember, a cselekedeteiben, aktuusaiban realizálódó *külső ember*, és a belső lelkivilágot, érzelmeket, eszményeket, a szellemi habitust hordozó *erkölcsi én* tökéletes azonosságának követelményét. A szó és a tett, a gondolat és cselekvés abszolút egységének követelményét felállítani abban a korszakban, melynek erkölcsi alappillére a magántulajdonon alapuló tökéletes kizsákmányolás, a kérlelhetetlen konkurrenca szülte *bellum omnium contra omnes* — illuzórikus moralizálásnak bizonyult. Nicolae Bellu a *Modelul omului comunist. Aparență și transparentă* című tanulmányában világos okfejtéssel választja szét a kapitalista társadalom *reális erkölcsét* a kor hamis tudatából születő erkölcsi imperatívuszról — a *sein-t* idealizáló hegeli *sollen-től*.

Hegel nem jutott el az erkölcs duplicitását, avagy a duplicitás erkölcsét megtestesítő polgári társadalom tagadásáig. N. Bellu a kapitalista társadalom erkölcsének történelmi expanziójából arra a következtetésre jut, hogy egy adott társa-

dalom — gazdasági alapjának jellegétől függetlenül is — magában hordozhatja az előző társadalom termelési viszonyai-
ból származó erkölcs maradványait, és számolni kell a *viszonylagosan autonóm* má váló erkölcsi maradványok újjáéledésével, továbbszaporodási lehetőségével. Ebből származóan, ami a múlt társadalomban *okozat* volt, adott helyzetben, megváltozott társadalmi-gazdasági feltételek között mint *ok* jelenhet meg. Ez annál is inkább lehetséges, mert a társadalmi fejlődés következtében állandóan terebélyesedő, több dimenzióban kibontakozó, bonyolult emberi kapcsolatokban sokszor észrevétlenül burjánzanak el és hódítanak teret maguknak a régi morált kifejező elemek. Ezt nem tudomásul venni, sőt úgy gondolni, hogy az új társadalmi rendszer jellegéből objektíve, spontánul új morál és új emberi magatartás jön létre — a valóságot sembevevő, utópisztikus dolog lenne. Éppen ezért tisztában kell lennünk a polgári erkölcs maradványai elleni *tudatos* harc szükségével. A szocialista társadalom építésének feltételei között is még fellelhető retrográd mentalitás különböző konkrét magatartásformákban és cselekedetben érezteti hatását. Hogyan veheti fel a harcot eredményesen mindezzel szemben az *újat*, a magasabbrendűt kép-

viselő kommunista? Hogyan valósul meg nemcsak az egyén, hanem az egész társadalom szintjén a szocialista erkölcs tudatot és magatartást formáló hatása? N. Bellu mélyeszántó filozófiai eszmefuttatása során arra a következtetésre jut, hogy a társadalom előtt a kommunista személyképet nemcsak vallani, hanem vállalni is kell, s ez nem más, mint *tudatos példaadás*. S a példaadás társadalmi hatékonyságát annak tisztánláthatósága, közvetlensége és erkölcsi vonzóereje biztosíthatja. A történelmi úttörés és példamutatás szerepét vállaló kommunista forradalmárnak kettős feladattal kell megbirkóznia: egyrészt

a külső valóság tudatos, szüntelen forradalmi átalakításával, másrészt pedig a szocialista társadalom építésének folyamatától elszakíthatatlan kritikai konfrontációval.

A történelem cselekvő és tudatos szubjektumát kifejező kommunista forradalmár személyiségének igazi lényege: a valósággal való kíméletlen szembenézés. Az éles kritikai érzék gyakorlata által képes reális példaadásra a társadalomban, s ugyanakkor önnön belső, szellemi arculatának megőrzésére. A kommunista példamutatás a forradalmi eszmény és a hétköznapi gyakorlat egységében őrizheti meg tisztaságát és erkölcsi hitelét.

VERSEK 2000-BEN

(Kritika, 1971. 6.)

„Történészek, szociológusok, antropológusok, közgazdászok után s példájukra vajon nem próbálkozhatna-e meg az irodalomtörténész is azzal, hogy miután sikerült megvonnia, fölrajzolni az eddigi, a történelmi fejlődés főbb erővonalait, az erővonalakat mintegy a saját feje fölélt »meghosszabbítva« s a jövőbe továbbfuttatva legalábbis hipotézisként megfogalmazza, hogy a tényleges történelmi fejlődés valószínűleg ebbe és ebbe az irányba fog futni az elkövetkező évtizedekben?» — kérdezi Hankiss Elemér *Milyen verseket írnak majd 2000-ben?* című tanulmányának bevezetőjében.

Hankiss prognózisa, amennyire címével meglepő, annyira anyagszerű, a szerző előző, meggyőző strukturális elemzéseit kamatoztató tanulmány. *Kihez szól a vers?* című, 1968-as közleményének gondolatmenetét folytatva, a szerző kiterjeszti vizsgálódását az angol és a német költészetre, s a magyar anyagot is újra átnézve azt vizsgálja, hogyan változik koronként azoknak a személyeknek, illetve dolgoknak-jelenségeknek-fogalmaknak az aránya, akiket s amelyeket a költők megszólítanak a versben. 1223 angol, 1227 német és 1497 magyar lírai vers a XVI. századtól napjainkig, úgy tűnik, elégséges érvet szolgáltat Hankiss grafikonjainak hitelességéhez, valamint irodalomtörténeti, eszmetörténeti, művészetelméleti és szociológiai, kommunikációelméleti következtetéseihez. Tanulmányában ugyanis Hankiss Elemér olyan törvényszerűségeket megállapítására törekszik, amelyek a fejlődési tendenciákat minél pontosabban kifejezzék, s ezáltal módot nyújtsa-

nak a fejlődési vonal képzeletbeli meghosszabbítására.

A megszólítások tekintetében Hankiss három alapvető kategóriát különböztet meg: 1. emberekhez; 2. természeti jelenségekhez, elvont fogalmakhoz (igazság, szerencse, élet, halál, szabadság, haza, nemzet, magány, forradalom, korszak stb.); 3. senkihez sem intézett megszólítások. A grafikonokról leolvasható eredmény a következő: „Az emberekhez és a mágikus partnerekhez (második csoport) intézett megszólítások száma egyre csökken, a senkihez sem szóló versek száma viszont egyre növekszik a 18. század közepé óta.” Hankiss felteszi a kérdést: „Azt jelenti-e mindez, hogy — legalábbis abból a szempontból, amelyet e dolgozatban vizsgálunk — az európai költészet egyre inkább elveszti közösségi jellegét (az emberhez intézett versek csökkenő száma), egyre racionálisabb lesz (a mágikus partnerekhez intézett versek csökkenő száma), és egyre magányosabbá válik (a senkihez sem szóló versek növekvő száma)?” Persze, a jövőben érvényesülő tendenciák megállapítása érdekében további árnyalások, kiegészítések lehetségesek. Maga Hankiss említi a legfontosabbakat: a méréseket ki kell terjeszteni néhány más jelentős nemzeti költészetre (érdekes megjegyezni, hogy a magyar grafikon némileg eltérő képet mutat, ha a tendenciák azonosak is: itt magasabb az emberekhez intézett megszólítások arányszáma, vagyis a három nemzeti költészetből a magyar a „legközösségibb”); be kell vonni a vizsgálódás körébe gazdag középkori hagyományokkal rendelkező költé-

szeteket, reneszánsz előtti szövegeket tartalmazó népköltészeti gyűjteményeket. „Így nyert eredményeinket általánosítani csak akkor lehet, ha hasonló módszerekkel figyelemmel kísérjük s elemezzük a lírai vers néhány más alapvető tényezőjének, »mikrostruktúrájának« történeti változásait, fejlődését. Ha már sikerült feltérképeznünk mondjuk az európai lírai vers intonációjának és zárlatának, tematikájának, értékszerkezetének és képanyagának évszázados változásait, fejlődéstörténetét.“

E vizsgálatokból sokféle érdekes tanulság adódik. Például az egyes nemzeti költészetek eltérő fejlődésére, az egyetemes költészet jövőjére (racionalizálódására), az európai ember elmagányosodására vonatkozóan. Bár az is lehetséges, hogy műfaji-formai tisztulásról van szó

(ugyanebben az időszakban a drámairodalomban ellentétes mozgás figyelhető meg), vagy arról, hogy a tömegkommunikációs eszközök hatalmas méretű elszaporodása következtében „a költészetnek nem funkciója többé, mint volt hajdanában (sőt talán épp ellentétes funkciója van már), hogy e közvetlen közléskapcsolatokat kiépítse, ápolja“. Az interpretációs lehetőségek tehát sokfélék, egy azonban kétségtelen, épp e felmérés fényében is: „az irodalmi mű egy-egy, akár jelentéktelennek látszó részjelensége is — mint amelyen például az, hogy kit vagy mit szólít meg a költő a versben — szorosan beletartozik egy nagyobb összefüggésrendszerbe a történelmi-társadalmi mozgások összefüggésrendszerében, ahol is a részjelenség függ az egésztől, s az egész sem független a részjelenségtől.“

A MUNKA JELLEGE A SZOCIALIZMUSBAN

(*Viața economică*, 1971. 419.)

A kettős minőségű dolgozók — termelők és termelőeszköz-tulajdonosok — tudatos tevékenysége társadalmunk szüntelen fejlődésének az alapja — írja tanulmányában dr. F. Burtan egyetemi tanár. Kifejti, hogy az új rend legjelentősebb vívmánya a termelőeszközök szocialista tulajdona, amelynek belső vonatkozásai valóságos társadalmi láncreakciókat indítanak el. E folyamatban nemcsak az impulzus és az energia módosul, hanem a reakcióban részt vevő elemek természete is; minden változás a visszahatás új irányait szabja meg. Így bizonyos stabilitású és lényegileg szocialista jelenségek és struktúrák jönnek létre. Ez az átalakulás magában foglalja az egész társadalmi, gazdasági, politikai, jogi szervezést, a társadalmi tudatot, a társadalmi jelenségek értelmezési módját. Gyökereken átalakul a termék előállításával és elosztásával kapcsolatos minden tevékenység.

Igaz — hangsúlyozza a szerző —, a szocializmus nem jelent kommunizmust. A szocializmus árutermelő társadalom, és ezért magában foglal egy sereg nem természetéből eredő jelenséget is. Ezek tanulmányozása szükséges, az ellentmondásokat fel kell fedni és meg kell oldani. Ám semmiesetre sem szabad a figyelmet csak ezekre fordítani, és elfeledkezni a szocialista társadalom uralkodó sajátosságos jegyeiről. Az, ami uralkodó és sajátosságos társadalmunkban, jellemzi egész társadalmi-gazdasági szerkezetünket. Még

ha a szocializmus természetétől elütő jelenségeket veszünk szemügyre, akkor is megállapíthatjuk, hogy az egészet átható szocialista lényeg meghatározóan befolyásolja őket. Ez a helyzet a szocializmusban a munka jellegét illetőleg is. Dialektikus folyamatba olvadó realitások kerülnek egymással szembe: árutermelés, piac és tervezés; anyagi érdekelttség és szocialista tudat; a munkamegosztás keretében a szüntelen szakosodás és az általános szakmai-műszaki ismeretek szakadatlan gyarapítása.

A munka társadalmunkban új, meghatározó vonásokra tett szert, s ezek megszemenően hatnak a tudatalakulásra, jelentős eredményekhez vezetnek az anyagi termelésben. Közismert, hogy a szocialista társadalomban a termelők és a termelőeszközök közötti elkülönülés felszámolása kizárja az embernek ember által való kizsákmányolását; a munka szabaddá, egyben általánossá és kötelezővé válik. E gondolatsorban a szerző rámutat, hogy a munka kettős értelemben vált szabaddá: felszabadult a kizsákmányolástól, és szabadon értelmezett tevékenységgé lett. Az anyagi javak termelőjének termelőeszköz-tulajdonosi minősége az alapja mindama módosulásoknak, amelyek nemcsak közvetlenül a munkafolyamatban következnek be, hanem az egész szervezési, vezetési tevékenységben is, ahol a termelő szervesen jelen van. Az 1967 decemberében tartott országos pártkonferencia után minden gazdasági egy-

ségben kollektív vezető szervezetet létesítettek, minden tevékenységi területen és minden szinten intézményesítették az alkalmazottak közgyűléseit; fokozódott az alkalmazottak munkaszabály, az egész nép részvétele a társadalom vezetésében.

A termelő kettős minősége a szocializmusban több gondosságot igényel a munkástól az élő és materializálódott munka hatékonysága tekintetében, és így szüntelenül csökken a termék előállításához szükséges társadalmi munka mennyisé-

ge. A sokoldalúan fejlett szocialista társadalom építésének folyamatában a munka társadalmi jellege oly jelentős változásokon fog átmenni, amelyek erősítik az egész tevékenység szocialista oldalát, s fokozatosan közelítik majd a kommunista társadalom sajátosságaihoz. A sokoldalúan fejlett szocialista társadalom megteremtése munkát biztosít minden állampolgárnak, s lehetővé teszi, hogy mindenki értékesíthesse képességeit — szögezi le a tanulmányíró.

MENUHIN ÉS AZ IDŐ SZÍNE

(L'Express, 1971. 1052.)

November 21-én lesz ötven éve, hogy Yehudi Menuhin első hangversenyét adta. Ez alkalomból *A fény útja* címen filmet készítettek róla. A *L'Express* terjedelmes interjút közöl a művésszel.

San Franciscóban született 1916-ban. Legelső zenei élményei közé anyjának és apjának éneklése, gyakori hangversenylátogatás, lemezhallgatás tartozik. Élete különös és véletlen szerencséjének tartja, hogy zeneszerető szülei korán felfedezték zene iránti hajlandóságát, és az egész család biztos egzisztenciáját kockára téve átköltöztek Európába. A szomorú chasszid daloktól és a maga faragta gyermekdaloktól egyenes út vezetett a hegedűhöz, a legéneklőbb hangszerhez. Hároméves volt, amikor egy koncerten rámutatott a hangversenymesterre: „Ez az úr lesz a tanárom, és azon a hangszeren akarok játszani, amin ő játszik.” Így került Louis Persinghez, akinek az irányításával tanulta be és játszhatta el nyolcéves korában a Csajkovszkij-hegedűversenyt; ugyancsak az ő tanácsára a Prince Khevenhüller nevű Stradivariust választotta, amikor tizenkét éves korában egy bankár megkérdezte tőle, milyen hegedűt kíván magának... Hasonlóan gyors elhatározással választotta élete második rajongásig szeretett mesterét is: az Egyesült Államokban turnézó Enescunak elutazása előtt, csomagolás közben játszott, aminek eredményeképp az egész család Párizsba költözött, és Enescu, aki hallani sem akart magánórákról, amikor a gyerek Menuhin rátört öltözőjében — teljesen ingyenesen vállalta tanítását, és úgy nyilatkozott, hogy őt érte megtiszteltetés. Az Enescu párizsi lakásán és meudoni villájában tartott leckék, illetve együttműsikálások jelentették tanulóévei alapvető és legszebb idejét — vallja ma is a világhírű tanítvány.

Enescu keveset beszélt a szerzőkről, annál többet a műről. Valamit az ő tanítási módszeréből is átvett Yehudi Menuhin az angliai Surrey-ben alapított zeneiskolája megszervezésekor: a beszéd, az éneklés, hegedülés mind a látható hangjegyeken túli tartalmak megértését szolgálja. Menuhin a virtuózképzésnél sokkal fontosabbnak tartja a zenetanárképzést, hiszen korunk zeneéletének legnagyobb hibája éppen a rátermelt zenedagógusok hiánya.

A tanulás a muzsikus életében úgysem fejeződik be a gyermekkorral, még a csodagyerek Menuhin esetében sem, sosem érezte „a felhőtlen boldogság” megsértésének, hogy napi 8—10 órát kellett gyakorolnia; tizenöt éves korában a Becsületrend birtokosa volt már, de meg sem fordult a fejében, hogy rendkívüli életet él... Ma is 5—7 órát gyakorol naponta. Miért? Mit kell még megtanulnia? „Először is az új műveket. Folyton. És a technikát. Fenntartani. És kikeresni az új megoldásokat, az új hatásokat.” Minden hangversenyen hozzáadódik valami játék közben a műhöz, gyakran születnek egyszeri, rögtönzészzerű megoldások. Ez az, amit a mű fejlődésének és a rutint elkerülő frissességnek lehet nevezni. A harminc éve játszott Beethoven-hegedűversennyel kapcsolatban érzi Menuhin a leginkább, mennyit változott keze alatt a mű. Életének nagy pillanatai közé azokat sorolja, amikor sikerült olyan kapcsolatot találnia a közönséggel, hogy az megérezze a megelőző hosszas csiszolgatás és az ihletett pillanat találkozásából születő újszerűséget. Pedáns és ugyanakkor intuitív művésznek nevezi magát Menuhin. Az első feltétel a mű megértése, tudatos felépítése; csak azután játssza a művet. És ez a lényeg: a már megtett út, az újraátgondolás szakadat-

lan megisméltése. A zenedarab belső fejlődését csakis így lehet követni.

Másfajta nagy pillanatokra is visszaemlékezik. Például, amikor az alig néhány hete felszabadult Párizsban a Mar-seillaise után a náciák által betiltott Mendelssohn-hegedűversenyt játszotta, tomboló sikerrel... A művészi és az emberi megrázkódtatások ezt az életpályát sem kerülték el. De Menuhin szerint éppúgy, ahogy a hangverseny sikerét egy sereg fizikai, lelki, hangulati és egyéb körülmény határozza meg, úgy még egyes politikai állásfoglalásokat is befolyásolhat a temperamentum. Arthur Rubinstein a fasizmus megdöntése után sem koncentezett többé Németföldre; Menuhin, talán mert minden tagja a családnak

életben maradt, másképpen döntött. Úgy érzi, hogy az NSZK-ra azok a mozgalmak jellemzőek, amelyek szembefordulnak a közelmúlttal. Az egész emberi közösség tagjának vallja magát, hiszen nincs olyan sarka a Földnek, ahol ne játszott volna. Olyan embereket sorolhat barátai közé, mint Nehru, akihez nagyrabecsülésen kívül a jogászás közös „szenvédele” is fűzte...

„A zene tükör. Az idő színe tükröződik benne. Hiszen korunk zenéje is aggodalmat ébreszt fel a maga erőszakos, zajos, nyugtalanító mivoltában. A zene maga az erőfeszítés, az út és a cél.” Menuhin hisz abban, hogy olyan jól lehet játszani, hogy hatására a világ számára elkerülhetlenné váljék a béke.

A FOGALMAZÁS AKUSZTIKÁJÁRÓL

(Tiszatáj, 1971. 9.)

Deme László elemző tanulmánya *Kinek is fogalmazunk?* cím alatt a rádió és televízió korszerű stilisztikai kérdéseibe világít be: felveti a különbséget az olvasók számára való, tehát látási ingerek útján ható fogalmazás és ama írói kifejezőtechnika között, mely eleve élőszóval való előadásra készül, vagyis felolvasásra, bemondásra. Amíg a pusztán nyomtatásra szánt szövegben számítani lehet az olvasók összehasonltabb szövegigényével, addig a fonetikai továbbításra szánt szövegnek olyan folytatólagosan kell kapcsolnia a közlés részleteit, hogy — az információelmélet nyelvén szólva — a nyitások után hamar megtörténjen a visszazárás, és az újabb részek szoros kapcsolással csatlakozzanak az addigiakhoz.

A tanulmányíró egyszerű példája ez a mondat: „Az ablaknál álló bíró mereven nézte a kalapját fejébe csapva elrohanó völegényt.” Itt az egész mondat egyetlen végigfeszülő ív, a nyitástól a visszazárásig, s írott szövegben, olvasónak szánva, hibátlan is. Ugyanez azonban felvagy beolvastva már nehézkes, a hallgatót kifárasztó, alig ér a közönség agyához. A hallgatóra való akusztikus ráhatás követelménye szerint a mondatnak inkább így kell megszövegeződnie: „A bíró az ablaknál állt, és mereven nézte a völegényt, amint a fejébe csapta a kalapját, és elrohant.” Itt négy kerek részegység kapcsolódik egymáshoz, minden egység viszonylag zárt, s az utána következő önállóan viszi tovább a közlést. A képzetek így könnyebben és gyorsabban tár-

sulnak, részekből hamarabb áll össze az egész, mint ugyanezen mondat írásbeliségre szánt sűrűbb kapcsolásai esetén.

Az íróknak ezek szerint tudnia kell, hogy olvasónak vagy hallgatónak fogalmaz-e, s ha hangban akarja elérni a kívánt hatást, jobban fel kell bontania, lineárisabban kell felépítenie mondanódját. „A túlsúfolás és túlfeszítés — írja Deme László — persze az olvasónak sem öröm; de a hallgatónak egyenest kinszenvedés. Ott röpköd a füle mellett az információ, és ő — Tantaluszként — gyakran csak foszlányokat tud elkapni belőle.”

Valóban jogos stilisztikai figyelmeztetés: a rádiózásban csak első hallás van, s az egyedül is marad, míg az olvasó bármikor újakezdheti a szövegolvasást, ha valahol belegabalyodik a mondat szerkezetbe. Elkerülni a rádiósok és tévések szövegeinek érthetlenségét s ebből fakadó monotonitását csakis úgy lehet, ha már maga a szövegező számításhoz veszi a mondatfonetikai követelményeket, s így tudatosan elkerüli a kommunikációs lánc megszakadását, vagyis a hallgató fejében beálló rövidzárlatot. Deme László fejtegetése egyben társadalmi figyelmeztetés is: „Ha a szövegalkotást nem pusztán a magunk kifejezésének tekintjük, hanem a másokra hatás, a tartalomátvitel eszköze; ha nem pusztán »magunk felől« fogalmazunk, hanem egyben »a hallgató felé«; akkor sok veszély elkerülhető. Nem is... a grammatikára kell többet gondolnunk az eddiginél, csak a bennünket terhelő társadalmi felelősségre.”

(Nők Lapja, 1971. 36.)

A magyarországi lap munkatársa a nőkérdésről készített interjút Gyurkó Lászlóval, a neves kritikussal és esszéistával, a modern *Elektra* és a Leninről írott társadalmi-történeti esszé írójával.

Arra a kérdésre, hogy milyen vonatkozásban érzi a nőkérdés megoldatlanságát, Gyurkó hangsúlyozta: a nők jogi egyenjogúsága lényegében egyetlen történelmi pillanat alatt megoldódott. Lényegesen lassabban megy azonban végbe ez a folyamat a társadalmi életben, az életlehetőségek terén. A törvény előírja ugyan, hogy a nők egyenlő munkáért egyenlő bért kapjanak. Ám a valóságban gazdasági élet- és munkafeltételeik nem azonosak a férfiakéival. Az író szerint van az egyenjogúságnak még egy harmadik területe is, ahol még rosszabb a helyzet: az egyenjogúság tudati, lélektani feltételeiről van szó, a társadalomba — és a nőkbe — begyökerezett előítélet-rendszer szívósságáról.

A nők még ma is tapasztalható kétszemes kiszolgáltatottságáról Gyurkó így vélekedik: „Egyfelől azt tapasztaljuk, hogy a nő a társadalomban, a termelésben rosszabb pozícióban van, a férfinál kisebb erkölcsi-anyagi megbecsülésben részesül, nehezebben jut vezető posztra; másfelől — pszichológiai, érzelmi alkatát tekintve is hátrányosabb helyzetben van: fokozott érzékenysége sérülékennyé teszi... Ez a kettős kiszolgáltatottság súlyosabb problémája a nőnek, mint az, hogy ki mosogat. Nem mintha ez — szélesebb értelemben — nem lenne gond. De azért mégsem olyan egész életre kiható, sorsdöntő női probléma, mint mondjuk a magánykomplexum. Mert az a nő kiszolgáltatottságának egyik és talán legfontosabb tényezője. Nagyon sok nőt ismerek magam is, aki inkább vállal, akár hosszabb távon is, egy rossz kapcsolatot, mint a magányt.”

A család mai helyzetét, jövőjét, válságát bonyolult, fontos problémának látja Gyurkó. Szerinte a régi keretek lazulása, a mindenfelé tapasztalható társadalmi negatívum, tagadás akkor sem nevezhető

egyértelműen változásnak, ha látható volna: merre haladnak az együttélési formák, hogyan humanizálódnak a régi, kiürült, tartalmatlanná vált, társadalmilag túlhaladott kötöttségek megtagadásával az emberi kapcsolatok. Az író őszintén bevallja, egyelőre nem látja a kibontakozást.

Figyelemre méltó az, amit Gyurkó László a ma és a holnap nőtipusáról mond. Úgy véli, a holnapi nő: a mai fiatal. A fiatal lányok külső jegyekben — öltözködésben, stílusban, még szabadabb életmódjukban is — igyekeznek hasonlítani a fiúkhoz, de legfelül megőrizték a női nem ősi jegyeit. Éppoly érzékenyek, sérülékenyek, mint anyáik voltak. Ez a kettősség egy meg nem fogalmazott szabadságvágy lereagálása is lehet, de valószínűleg átmeneti jellegű.

Hiba-e vagy erény a nők érzékenysége? Gyurkó nem hibának, hanem hátránynak tekinti. De emellett az érzékenységet fogékonyságnak is tartja: *a nők egyik nagy erősségének*. Úgy látja, hogy a középiskolások, de még a huszonevesek között is a lányok általában érdeklődőbbek, nyiltabbak, mint a fiúk. A fiatal pedagógusok, könyvtárosok között vidéken is sok a lelkes, szépre szomjas, törekvő, tevékeny nő, később azonban az élet taposómalmában a férfiaknál hamarabb elfáradnak, kiégnek.

Hogyan lehetne meggyorsítani a nők teljes emberré válásának szükségszerű folyamatát? Idevágóan Gyurkó két tudati elemre hivatkozik. Az egyik a nevelés. Szerinte e tekintetben az iskola sokkal többet tehetne. A tudatformálás másik szférájának a tömegkommunikációt tartja. Úgy látja, hogy a tévé, a rádió, a sajtó többet tehetne — a nők speciális igényének, érdeklődésének ki-elégítésén túl is — az érdekükben. A társadalom egyik számottevő egyenlőtlen-sége nem szorítható bele a női rovatok szűk, gyakran prakticista keretébe. Központi politikai téma: egyéneknél a humanizálódás, társadalmilag a demokrati-zálódás alapkérdése.